

Oponentský posudek na habilitační práci

PhDr. Márie Dėdovė, PhD.

Psychol6gia ťikanovania v kontexte logoterapeutickėho pr6stupu

Dr. M6ria Dėdov6 se ve svė habilitační pr6ci zamėruje na problematiku ťikany a jej6 psychologickė aspekty. Toto tėma zpracov6v6 z pohledu logoterapie. Je třeba uvėst, že autorka se zab6v6 problematikou ťkoln6 ťikany v6c neť desetilet6 a v tėto oblasti publikovala řadu odborn6ch prac6 a v6zkumn6ch studi6. Z6roveň je od poč6tku v popřed6 jej6ho vėdeckėho z6jmu o ťikanu takė pojet6 hodnot u jednotliv6ch 6castn6k6 ťikany – ť6k6 ťikanuj6c6ch, ťikanovan6ch i tėch, kter6 se zast6v6j6 obėt6. Individu6ln6 a soci6ln6 kontext ťikanov6n6 a viktimizace je v tėto habilitační pr6ci doplněn o dalť6 v6znamnou dimenzi, j6ť je duchovn6, resp. noetick6 perspektiva, vych6zej6c6 z logoterapeutickėho pr6stupu.

C6lem pr6ce je, autorč6n6mi slovy, obohatit pracovníky z pomáhaj6c6ch profes6 o logoterapeutickou perspektivu – s jej6mi moťnostmi, metodami a pr6stupy, jeť mohou využ6t pťi pr6ci s dėtenskou klientelou. Ve slovenskė i českė odbornė literatuře se jedn6 o nov6, v minul6ch letech tėmėř opom6jen6 pohled na problematiku ťikany a viktimizace. Podobnė jako pozitivn6 psychologie, i logoterapeutick6 pohled akcentuje ve svėm pr6stupu k ťikanė a k viktimizaci i moťnost pť6nosu tėchto zkuťenost6 pro osobnostn6 (posttraumatick6) r6st. To je zřejmė zejmėna v konceptech sebeodstupu a sebetranscendence, svobodnėho rozhodov6n6 smėrem k preferovan6m hodnot6m a v moťnostech mėnit osobn6 postoj k ud6lostem. A podobnė jako u dalť6ch existenci6lnė zamėřen6ch psychologick6ch smėr6, je i v logoteorii kladen d6raz na nezpochybniteln6, baz6ln6 a nepodm6nėn6 respekt n6leťej6c6 vťem lidem.

Autorka svou pr6ci koncipuje do čtyř z6kladn6ch okruh6. V první č6sti („*Etapy psychologickėho v6skumu ťikanovania v historicko kontexte*“) pťedkl6d6 popis psychologickėho v6skumu ťikanov6n6 od jeho poč6tk6 do souč6snosti. V dalť6ch č6stech je problematika ťikany poj6m6na z pohledu logoteorie a logoterapie. Jde o konflikt se sebou sam6m, kter6 je poj6m6n jako existenci6ln6 zdroj ťikanov6n6 a viktimizace (odd6l 2). D6le jde o konflikty s druh6mi lidmi vedouc6 k existenci6ln6mu str6d6n6, jeť se st6v6 v6znamn6m faktorem souvisej6c6m s ťikanou a viktimizaci (odd6l 3). Posledn6 odd6l „*Ťpecifik6 logoterapeutickėj intervencie u aktėrov ťikanovania*“ je v6raznė orientovan6 na praktickė vyuťit6 logoterapeutick6ch koncept6, metod a technik v pedagogickė a psychologickė pr6ci s jednotliv6mi ť6ky 6castn6c6mi se ťikany i s vrstevnick6mi skupinami, jako jsou ťkoln6 tť6dy.

Prvn6 kapitolu lze považovat za exkurz do historie zkoum6n6 ťikany. Autorka zaznamen6v6 tento v6voj od 70. let. Zm6ňuje jeho poč6tky, spjatė s prvními publikacemi prof. Olweuse, kterė zachycuj6 utv6ření z6kladn6 terminologie a jej6 konceptualizaci. Poukazuje na postupnė se rozťiřuj6c6 spektrum r6zn6ch forem a projev6 ťikany ať k aktu6lnė nejv6ce se rozv6jej6c6 formė, j6ť je kyberťikana. Mezi kl6čov6 tėmata, vztahuj6c6 se k v6zkumu ťikany, autorka rad6 napť. rozť6ření povėdom6 odbornė veřejnosti o dalť6 relevantn6 6castn6ky ťikany d6ky pr6ci finskė badatelky Ch. Salmivalli a jej6ch koleg6. Dalť6m z cenn6ch koncept6 je napť. mor6ln6 vyv6z6n6 A. Bandury (kter6 autorka vztahuje ke konceptu deindividuace).

Celkově je zapotřebí uvést, že je tato kapitola zajímavým, čtenářsky přístupně zpracovaným, zevrubným přehledem nejpodstatnějších poznatků, které významně ovlivnily širší odbornou veřejnost a orientovaly výzkum šikany novým směrem. Cenné je upozornění na to, aby se profesionálové, zejména pediatři, svých dětských a dospívajících klientů vhodným způsobem dotazovali na případnou viktimizaci, která se, jak autorka četnými citačními odkazy dokládá, často odráží i ve zhoršeném zdravotním stavu (s. 36). Důležitá je také zmínka týkající se šikany učitelů ze strany žáků (s. 44-45) a stručné seznámení čtenářů s preventivně – intervenčními školními programy, které se zaměřují i na kyberšikanu (s. 52-57).

- Otázka se týká textu na s. 34, kde autorka zmiňuje výsledky výzkumu autorů Pellegrini a Long (2002). Podle nich šikana narůstá při nástupu na střední školy. Není však jasné, zda se nejedná spíše o nárůst spojený v našich podmínkách s příchodem žáků na druhý stupeň základních škol.

Ve druhé kapitole s názvem „*Konflikt so sebou samým jako existenciálny zdroj šikanovania a viktimizácie*“ autorka zmiňuje trojdimenzionální obraz člověka v logoterapeutické koncepci, tj. jeho biologickou, psychologickou a duchovní, resp. noetickou dimenzi. K ní patří bytí, tvořivost, etické cítění, religiozita, smysl života, láska a hodnoty. Deficity v této třetí dimenzi se negativně odrážejí v uvažování a prožívání šikanujících, které se vyznačuje sebestředností, absencí pocitů viny v souvislosti s ubližováním druhým a nerealistickým pozitivním sebeobrazem bez schopnosti tolerovat kritiku (s. 59). Agresoři preferují jiné hodnoty než jejich nešikanující spolužáci (s. 74). Liší se však i ve způsobu, jakým pojmají subjektivně preferované hodnoty (např. svobodu jako svévoli). To souvisí s nemožností nasycit potřeby, které s těmito hodnotami souvisejí, a s přetrvávající prázdnotou a bezcílností. Deficit v sociálních a prosociálních dovednostech i chybějící zkušenost s respektem vůči vlastní osobě souvisí s tendencí druhé ovládat. V tomto smyslu autorka nazývá šikanu *larvovanou formou existenciální frustrace* a spojuje ji s noogenní neurózou (s. 64). Tento intrapsychický obraz zároveň nachází zřejmou odezvu ve vrstevnických skupinách, jež v dospívání charakterizuje vrcholící konformismus.

Pro popis stádií šikany podle M. Koláře (2011) je charakteristický v podstatě skeptický pohled na vývoj šikany ve vrstevnických skupinách. Autorka M. Dědová zde však nabízí i opačný pohled, kontrastující s předpokladem automatické progresse šikany tím, že systematicky poukazuje na různé protektivní faktory, které mohou tomuto vývoji ve skupině zabránit. Povzbudivý pohled nabízí i v souvislosti s pedagogickou, poradenskou či terapeutickou prací s viktimizovanými žáky zdůrazněním dynamického logoteoretického principu, podle něž je vždy možné změnit chování a vystoupit ze zavedených vzorců a vztahů (s. 73). Tomu slouží např. paradoxní intence či rozhodnutí a odvaha zvládat i ohrožující situace. Jako klíčovou pro zvládnutí viktimizace a skupinového vyčleňování uvádí kvalitní podporu viktimizovaného jedince uvnitř rodiny.

Ve třetí části, nazvané „*Existenciálne zdroje šikanovania a viktimizácie vyplývajúce z konfliktov s druhými ľuďmi*“, autorka poukazuje na dalekosáhlý dopad nevhodného rodinného prostředí, výchovy a defektních rodinných vztahů na agresivní chování ve škole i na sníženou emočně behaviorální seberegulaci žáků. Významné je také zjištění, že prostředí rodin, v nichž vyrůstají oběti šikany, se od prostřední agresivních žáků příliš neliší.

Čtvrtá část „*Špecifická logoterapeutická intervencie u aktérov šikanovania*“ má zřejmý přesah do pedagogické a psychologické praxe v kontaktu s šikanujícími a šikanovanými žáky. Pro obě skupiny je charakteristická ztráta smyslu, častá zkušenost s traumatizací, narušení sebepojetí a sebeúcty, nerozvinutý vztah ke svobodě a neschopnost prožívat vděčnost. K terapeutickým metodám, jež jsou za těchto okolností doporučovány, patří např. dereflexe vedoucí k sebeodstupu, dále různé techniky kognitivně behaviorální terapie podporující schopnost vzdorovat negativnímu sebeobrazu spolu s nácviky relaxace. Další uváděnou metodu sokratovského dialogu lze, jak autorka podotýká, zakomponovat i mezi školní vyučovací metody.

Úkolem dospělých je pomoci účastníkům šikany hledat smysl v jejich konkrétních životních situacích. Zásadní je otevřené pojmenování a prožívání emocí, včetně hněvu, a podpora povědomí o existenci ozdravných vnitřních tendencí, které dotyčnému pomáhají vyrovnat se s následky viktimizace. Tento logoterapeutický přístup autorka vztahuje i k dalším odborným poznatkům a zejména ke svým vlastním četným výzkumným nálezům, které v předchozích letech v této oblasti publikovala.

V poslední části autorka popisuje systém logoterapeutické intervence, rozdělený do deseti setkání. Klient během nich v postupných krocích zpracovává logoterapií vymezené klíčové oblasti, které zpravidla bývají negativně zasažené šikanou. Je však otázkou, zda takto předem vymezené obsahy i počty setkání mohou vyhovovat všem aktérům šikany, vzhledem k variabilitě trvání šikany a závažnosti jejich zkušeností s viktimizací, k věku i k předchozím zkušenostem z rodinného prostředí. Autorka posléze uvádí, že terapie by neměla být ukončena, dokud klienti nezaplňují pocity prázdna a bezcílnosti nosnými, subjektivně významnými hodnotami. (Zde se nabízí mj. i případná podobnost s konceptem alexitymie.)

Závěrem je zapotřebí uvést, že téma školní šikany v kontextu logoterapeutického přístupu, předložené v habilitační práci PhDr. Márie Dědové, PhD., představuje kvalitní, fundovaný a zároveň ucelený a čtenářsky srozumitelný odborný text. Je zpracován na podkladě rozsáhlé a relevantní odborné literatury slovenských, českých a především zahraničních autorů. Přínosné zde jsou autorčiny mnohaleté zkušenosti nejen v oblasti výzkumu, ale i v poradenské a psychoterapeutické práci s populací školních dětí. Habilitační práce v této podobě vyhovuje požadovaným kritériím a odpovídá náležitostem habilitačních spisů, a proto ji doporučuji k přijetí v rámci habilitačního řízení.

Pokud by autorka uvažovala o publikování textu v knižní podobě, doporučuji s ohledem na využití poznatků poslední prakticky zaměřenou část doplnit stručnými ukázkami či dílčími kazuistikami logoterapeuticky orientovaných intervencí z praxe (např. i převzatých z jiných zdrojů).

V Praze dne 13. 5. 2021

doc. Mgr. Pavlína Janošová, Ph.D.